

Нищета В.А.,
кандидат педагогічних наук,
Бердянський державний педагогічний університет,
доцент кафедри теорії та методики навчання мов

РИТОРИЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО (ЖИТТЄТВОРЧОГО) ПІДХОДУ

Вступ. Стрімкий розвиток сучасної цивілізації з притаманними йому швидкими змінами технологій, зростанням ролі інформації, розширенням свободи людини ставлять перед школою ХХІ століття завдання докорінного переосмислення освітньої парадигми, актуалізації змісту, технологій становлення особистості учня як суб'єкта й проектувальника життя, створення життєвого простору, спрямованого на розвиток і саморозвиток компетентної особистості, яка вміє творчо розв'язувати проблеми, прагне змінити на краще своє життя й життя своєї країни.

Нині спостерігається підвищення значущості дієвої, ефективної комунікації, тому в суспільстві існує запит на теоретичні знання і практичні навички спілкування, правила поведінки, мистецтво діалогу, адже це є запорукою й фактично гарантує успіх у всіх видах життєдіяльності людини. Система освіти має відповідно реагувати на суспільні потреби й орієнтуватися на підготовку фахівців, що володіють високою комунікативною культурою, етикетними нормами поведінки.

Стан питання, виділення не вирішеної частини проблеми. Реформування освіти, що активно відбувається в Україні, є частиною процесів оновлення освітніх систем багатьох країн світу, спрямованих на практичну реалізацію компетентнісного підходу. За концепцією ЮНЕСКО, учень у школі має навчитися пізнавати, працювати, жити разом, жити успішно [2]. Сутність подібного реформування передусім полягає у втіленні життєтворчої парадигми в усі ланки навчально-виховного процесу, переосмислення фундаментальних концептуальних засад сучасної школи, посилення її компетентнісної спрямованості, а саме відходу від загальноосвітніх орієнтирів і наголосу на освоєнні способів адекватної інтеграції в українське суспільство. Компетентнісний підхід визнаний базовою ідеєю реформування освіти в країнах Європейського Союзу й розглядається як стрижнева конструктивна ідея неперервної освіти. Отже, відповідно до вимог суспільства зміст освіти доцільно переорієнтувати на набуття життєвих компетентностей і на створення ефективних механізмів їх запровадження, оскільки, на думку О. Овчарук, саме компетентності є тими індикаторами, які дають змогу визначити готовність учня до життя, подальшого розвитку та активної участі в суспільній діяльності [9].

Пріоритетним напрямком модернізації шкільної мовної освіти є введення в навчальний процес курсу практичної риторики, оскільки до цієї науки останнім часом виник суспільний інтерес, що пояснюється всезростаючою потребою суспільства в умінні вправно володіти словом (М. Пентилюк). Риторична освіта є одним із найбільш важливих і перспективних сучасних лінгводидактичних напрямів (Н. Голуб). Українська освіта, за словами В. Федоренка, поступово еволюціонує в бік риторизації процесу навчання української мови та літератури [13, с.6].

Досвід практичної педагогічної діяльності засвідчив наявність низки суперечностей, серед яких головними є: 1) протиріччя між потребою суспільства в

громадянах із високим рівнем сформованості компетентностей (зокрема, життєвої компетентності) і дуже низькою орієнтацією на це системи освіти; 2) протиріччя між суспільним інтересом до проблеми підвищення комунікативної та риторичної культури шкільної молоді і відсутністю ефективних механізмів риторизації освітнього простору сучасної школи та формування риторичної компетентності учнів.

Мета статті – висвітлення проблематики риторизації освітнього простору сучасної школи в контексті компетентнісного (життєтворчого) підходу.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- 1) розглянути процес риторизації навчання й виховання школярів у контексті компетентнісного (життєтворчого) підходу;
- 2) проаналізувати життєтворчий аспект формування комунікативної та риторичної компетентностей учнів у результаті здобуття шкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Риторизацію шкільного курсу української мови визнано актуальним питанням, вона пов'язується з упровадженням елементів риторики у вивчення всіх мовних розділів, з формуванням мовної особистості, комунікативної й риторичної компетентностей, культури мовлення учнів. Термін «риторизація» був уперше введений С. Мінеєвою і розглядається, за висловом Н. Голуб, як процес «переосмислення предмета і способів його викладання, переосмислення організації освітнього процесу як повноцінного ділового спілкування за канонами риторики», як «активізація пізнавальної діяльності процесу навчання засобами діалогу» [1, с.42]. Okремо варто наголосити, що риторизацію розглядають не лише в дидактичній царині, а й у проблемному полі педагогічного спілкування, тому доцільно вести мову про риторизацію всього навчального процесу – усього освітнього простору сучасної школи.

Процеси демократизації, які нині активно розгортаються в суспільному житті й у системі освіти України, передбачають обмін думками сторін, виявлення плюралізму поглядів, полемічної культури людини. До інтелектуальних цінностей світової культури відносять мистецтво діалогу. З іншого боку, риторика вважають наукою успіху, а життя людини – сукупністю промов, тому риторика нині вивчають практично в усіх галузях сучасного знання, передусім у гуманітарній освіті. Гуманітарні науки мають відношення до людини, її буття, свідомості, до суспільства. Їх вивчення дає гуманітарну освіту як сукупність знань, практичних умінь і навичок, які є важливим способом формування світогляду, загального розвитку, розумового, морального виховання людини. Риторика – гуманітарна наука, її смисловим центром виступає «фігура Homo Loquens, homo verbo agens» – людина, що навчається (О. Чувакін, Т. Ладигенська, Н. Іпполітова). Okремо варто наголосити, що у процесі вивчення риторики в школі завдяки спеціально організованому педагогічному впливу в учнів формується духовність як «ціннісний вимір буття внутрішнього та зовнішнього в їх єдності, його співвіднесеність з вічністю, а не повсякденністю, з устремлінням до Істини, Добра, Краси, з творчістю та свободою» [5, с.109]. У зазначеному сенсі поділяємо думку Г. Сагач, яка наголошувала, що «формування духовної особистості із розвиненими креативними якостями – вища мета педагогіки та суміжних гуманітарних наук, зокрема риторики» [11, с.203]. Саме духовність слугує чинником формування риторичної культури особистості. Усі зазначені факти наголошують на актуальності вивчення

риторики в школі, на необхідності запроваджувати риторизацію в шкільній гуманітарній освіті, результатом чого буде компетентісно (життєтворче) становлення сучасної учнівської молоді.

Риторизація освітнього простору сучасної школи означає встановлення оптимальної діалогічності на всіх ланках навчання й виховання. Це сприятиме об'єднанню учасників педагогічної та комунікативної взаємодії, злагодженості їхніх стосунків, буде запорукою результативності спільних педагогічних і комунікативних зусиль. Н. Сивкова розробила модель культури спілкування, центром якої є позитивні форми взаємодії (партнерство, співробітництво, співдружність) [12]. Подібний підхід має місце в процесі риторизації за умови організації навчального процесу за принципом позитивної педагогічної взаємодії в русі від мети до результату із залученням різноманітних навчальних і виховних засобів. До поняття «позитивна педагогічна взаємодія» І. Калмикова відносить також співтворчість як «як спільне творче вирішення проблем удосконалення мовленнєвої культури» [6].

Діалогічна культура, на думку С. Мінеєвої, стає новим світоглядом людини, основою досягнення демократичної моделі розвитку сучасного суспільства: «Освіта, орієнтована на створення умов для повного розвитку потенціалу особистості (індивідуальності), здатного відповідати на «виклики» сучасного суспільства, можлива, якщо в її основі – діалогічна культура» [7].

У ході цілеспрямованих досліджень виявлено, що результатом вивчення риторики в школі та риторизації педагогічного спілкування є риторична компетентність учнів [8]. З усіх складових цього комплексного особистісного утворення до життєтворчого аспекту варто віднести такі компоненти: комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в активну комунікацію) (площина активності); вправність у володінні експресивно-емоційними засобами мови для досягнення запланованого прагматичного результату (площина впливовості мовленнєвого акту); навички спілкування, комунікації відповідно до мовленнєвої ситуації; застосування вмінь використовувати обрані засоби для досягнення комунікативної мети (процесуально-діяльнісна площина); цінності, ціннісні орієнтації, духовність особистості (соціокультурна – морально-етична площина).

Вивчення шкільної риторики та риторизація навчально-виховного процесу сучасної школи відбувається практична реалізація принципів антропоцентричності, аксіологізації, формування особистості через слово, принципу розвивального впливу, принципу «живої» комунікативності, принципу «мовленнєвого вчинку», принципу громадянського становлення учнів, принципу духовного становлення особистості. Реалізація зазначених принципів також складає життєтворчий аспект проблематики дослідження, оскільки відповідає принципам педагогіки життєтворчості – принципу діалогічності, позиційності, принципу суб'єктності, принципу духовності [4, с.27-29].

Риторизація передбачає діалогічне педагогічне спілкування – тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагога та учнів, що відповідає принципів суб'єктності педагогіки життєтворчості. Принципи діалогічного педагогічного спілкування:

- визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів;

- домінанта педагога на співрозмовників і взаємовплив поглядів;
- установка на відповідь партнера, якого цінують, приймають, визнають його особисту позицію у взаємодії;
- модальність висловлювання та персоніфікація повідомлення;
- поліфонія взаємодії й надання вчителем розвивальної допомоги;
- двоплановість позиції педагога у спілкуванні [10, с.94-95].

Життєтворчість розглядається як свідоме творення особистістю свого життя, як особлива, вища форма прояву творчої природи людини, яка сприяє «самостійному творчому вибору особистістю стратегії життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації її індивідуального життєвого проекту» [4, с.7]. У педагогіці життєтворчості особлива увага приділяється формуванню життєвої компетентності, від рівня розвитку якої залежить ефективність життєвого проектування. І. Єрмаков і Д. Пузіков у структурі життєвої компетентності виділяють такі життєтворчі компетенції: життєпізнання, життєпередбачення, життєвого самовизначення, життєздійснення, життєорганізації та життєвдосконалення [3, с.115-116]. На наш погляд, риторична компетентність учнів як результат вивчення риторики й риторизації освітнього простору школи найбільш дотична до компетенції життєздійснення, оскільки безпосередньо пов'язана з комунікативними відносинами у значущих соціальних групах, з активністю в отриманні освіти й нового життєвого досвіду, з оволодінням школярами вміннями та навичками у трудовій, культурно-дозвіллевій, громадсько-політичній та інших сферах життєдіяльності.

Риторизація шкільної філологічної освіти безпосередньо пов'язана з практичною реалізацією соціокультурної та діяльнісної (стратегічної) змістових ліній навчальних програм. У результаті цієї діяльності в учнів формуються цінності й ціннісні орієнтації; громадянська свідомість; позитивна «Я-концепція» (зокрема, «Я-динамічне» – здатність до творчого перетворення себе; стратегічне та критичне творче мислення як мислення вищого порядку; емоційно-вольова сфера; проєктивна культура; соціальна, полікультурна, мотиваційна, функціональна, рольова компетентності. Усі зазначені характеристики в педагогіці життєтворчості відносять до компетентностей особистості, що дає право ототожнювати життєтворчий і компетентнісний підходи.

Висновки. Процеси трансформації та модернізації системи навчання й виховання молоді висувають на порядок денний вимогу запровадження новітніх інноваційних освітніх підходів, одним з яких є риторизація освітнього простору сучасної школи. Результатом запровадження риторизації є компетентнісний розвиток учнів, зокрема, риторична компетентність, тому риторизацію доцільно розглядати в контексті компетентнісного (життєтворчого) підходу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці педагогічних технологій риторизації шкільної гуманітарної освіти та ефективних шляхів формування риторичної компетентності учнів.

Література

1. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.

2. *Єрмаков І.* Освіта і цивілізаційна компетентність / Іван Єрмаков, Світлана Шевцова // Вересень. – 2004. – № 1-2. – С. 29-49.
3. *Єрмаков І. Г.* Життєтворчий проект особистості : від теорії до практики : [практико-орієнтований посібник] / Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. – К. : Освіта України, 2007. – 212 с.
4. *Життєва компетентність особистості : від теорії до практики : [наук.-метод. посібник] / [за ред. І. Г. Єрмакова].* – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
5. *Зайченко І. В.* Уроки формування духовності особистості / І. В. Зайченко // Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ століття : наук.-метод. зб. : у 2 ч. / [ред. рада Доній В. М., Несен Г. М., Єрмаков І. Г. та ін.]. – К. : ІЗМН, 1998. – Ч.1. – С. 108-119.
6. *Калмыкова И. Р.* Программы школьного курса риторики [Электронный ресурс] / И. Р. Калмыкова. – Режим доступа : http://www.iro.yar.ru/resource/distant/russian_language/program/slov/rt7.htm. – Заголовок с экрана.
7. *Минеева С.* Диалогические основы развивающего образования: размышления об «идеальной форме» и трудностях достижения [Электронный ресурс] / С. Минеева. – Режим доступа : http://experiment.lv/rus/biblio/obraz_21veka/2.3_mineeva.htm. – Заголовок с экрана.
8. *Ницета В.* Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема / В. Ницета // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки) : [частина II]. Листопад, 2010. – № 22 (209). – С. 93-98.
9. *Овчарук О.* Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / Оксана Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : К.С.К., 2003. – С. 13-41.
10. *Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривоноста ін.; за ред. І. А. Зязюна.* – [3-тє вид., допов. і переробл.]. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
11. *Сагач Г. М.* Формування духовної особистості засобами благодатного слова / Г. М. Сагач // Школа життєтворчості особистості : [наук.-метод. зб.] / [ред. кол.: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), І. Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін.]; за ред. І. Г. Єрмакова. – К. : ІСДО, 1995. – С. 203.
12. *Сивкова Н. И.* Формирование коммуникативной компетентности учащихся старших классов с тяжелыми нарушениями речи на уроках коррекционного лингвистического цикла [Электронный ресурс] / Сивкова Н. И. – Режим доступа : <http://www.uspu.ru/>. – Заголовок с экрана.
13. *Федоренко В.* Відродження традицій українського красномовства : риторичний аспект вивчення української мови та літератури в школі крізь призму Всеукраїнського семінару методистів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти / Валерій Федоренко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 5 (68). – С. 4-6.

Ницета В. А. Риторизація освітнього простору сучасної школи в контексті компетентнісного (життєтворчого) підходу / В. А. Ницета // Компетентнісно спрямована освіта : перший досвід, порівняльні підходи, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 28 квітня 2011 року ; [ред. кол. : Федоренко В. А., Батечко О. В., Єрмаков І. Г. та ін.]. – К. : Київ. ін.-т сучасн. підр., 2011. – С. 119–122.